

BEATA MYDŁOWSKA

UWARUNKOWANIA I TRUDNOŚCI KSZTAŁCENIA ZAWODOWEGO WIĘŹNIÓW W POLSCE

WPROWADZENIE

Celem artykułu jest przedstawienie (ustalenie) uwarunkowań dotyczących kształcenia zawodowego osób osadzonych/więźniów w Polsce. Najważniejsze powody, dla których osoby osadzone rozpoczęły sam proces dotyczący zdobycia wiedzy, są zróżnicowane. Należą do nich w szczególności: chęć podniesienia poziomu wykształcenia, zdobycia zawodu, kompetencji czy też bardziej prozaiczne, takie jak: zmiana siebie, długi wyrok czy chęć wykorzystania „czasu wolnego”. Ponadto wiedza, a także ogólne umiejętności, które można zdobyć w trakcie odbywania kary, mogą okazać się bardzo pomocne w znalezieniu pracy po opuszczeniu więzienia. Należy pamiętać, iż żaden człowiek osadzony w więzieniu, który wyraża chęć dalszego kształcenia zawodowego, nie zamyka przed sobą późniejszej możliwości studiowania i pozostałych perspektyw swojego dalszego rozwoju. Jednakże ma on jedną istotną przewagę nad innymi osadzonymi – konkretny zawód oraz chęć zmiany swojego dotychczasowego życia. Z tego też powodu tak ważne jest posiadanie przez więźniów odpowiednich kwalifikacji i umiejętności zawodowych, by po opuszczeniu więzienia mogli kontynuować naukę. Aby tego dokonać, szkoły zawodowe w więzieniu potrzebują wysoko wykwalifikowanych pracowników, którzy winni systematycznie podnosić posiadane kwalifikacje, aby mogli właściwie spełnić proces kształcenia więźniów.

1. UWARUNKOWANIA KSZTAŁCENIA ZAWODOWEGO W POLSCE

Mianem **kształcenia zawodowego** należy określić proces edukacji i wychowania, jaki obejmuje przygotowanie do całego życia zawodowego, jak również doskonalenie zawodowe. Pojęcie kształcenia zawodowego można rozpatrywać w dwóch znaczeniach: jako konkretny stan wiedzy oraz jako proces. Procesem kształcenia zawodowego można nazwać ponadto logiczny i zwarty układ wszystkich czynności nauczycieli (wychowawców) i uczniów (wychowanków), który prowadzi do zmian w ogólnej osobowości uczniów (głównie w kwestii zdobycia wiadomości i umiejętności) – w szczególności stanowiących o całej istocie przygotowania zawodowego (Nowacki, 1968, s. 11).

Zgodnie z ustawą dotyczącą systemu oświaty odpowiedzialność za całokształt stosownej klasyfikacji spoczywa w dużej mierze na ministrze właściwym do spraw oświaty i wychowania, który w jej kształtowaniu jest zobowiązany uwzględniać klasyfikacje zawodów, jak również specjalności na potrzeby rynku pracy oraz istotne wnioski ministrów właściwych dla indywidualnych zawodów. Przedmiotowy wniosek powinien opisywać konkretny zawód, w tym jego nazwę, wymagane umiejętności zawodowe oraz jego umiejscowienie w aktualnej klasyfikacji zawodów i specjalności. Ponadto taki wniosek powinien zawierać osobne uzasadnienie, uwzględniające potrzeby rynku pracy, a także opinie organizacji pracodawców. Szkoły realizujące kształcenie zawodowe swoich uczniów przygotowują do pracy w poszczególnych zawodach, w szczególności na podstawie dwóch uzupełniających się podstaw programowych, czyli kształcenia ogólnego (MEN, 2016), obejmujące wszystkie kluczowe kompetencje, oraz dalszego kształcenia w zawodach, które zostały ujęte w klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego (inaczej zawody szkolne) (MEN, 2017).

Efektywne szkolnictwo zawodowe stanowi niezbędny element sprawnie funkcjonującego systemu edukacji, sprzyjający rozwojowi całej gospodarki narodowej. Ze względu na ogólny poziom zglobalizowania światowej gospodarki państwa konkurują ze sobą jakością swoich produktów i usług, które bezpośrednio są powiązane z technologią ich ogólnego wytwarzania i świadczenia. Już sam brak wysoko wykwalifikowanych techników i pracowników fizycznych stanowi jedną z przeszkód szybszego rozwoju gospodarczego na świecie, a jest to efektem tzw. swoistej mody na posiadanie wyższego wykształcenia. Tendencja ta skutkuje większą liczbą absolwentów uniwersytetów, którzy mogą być kompletnie nieprzydatni z punktu widzenia ogólnego rynku pracy. W Polsce liczba szkół zawodowych, tak jak i ich absolwentów, drastycznie się zmniejszyła w porównaniu na przykład ze stanem sprzed dwóch dekad, a nawet

dekady. Pociuszający jest fakt, iż od kilku lat można obserwowaać nieznaczne odwrócenie tego niekorzystnego trendu (MEN, 2017).

Kształcenie zawodowe w Polsce w systemie szkolnym jest realizowane wyłącznie w zawodach, które są ujęte w klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego. Przedmiotową klasyfikację na podstawie art. 46 ust. 1 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz. U. z 2017 r., poz. 59) – ustanawia Minister Edukacji Narodowej i ogłasza ją zawsze w formie rozporządzenia (MEN, 2017).

Kształcenie zawodowe powiązane jest bezpośrednio z uwarunkowaniami lokalnego, a także globalnego rynku pracy. Zapotrzebowanie rynku pracy na dobrze wykształconych specjalistów w niektórych tradycyjnych zawodach oraz nowych, dotychczas jeszcze niewystępujących, powinno wpływać (i w określonym zakresie wpływa) na tworzenie całkiem nowych kierunków kształcenia zawodowego. Ponadto – w perspektywie co najmniej kilkunastu lat – brak jest (co stwierdzono na podstawie miarodajnych badań przyszłych zmian lokalnego, jak i globalnego rynku pracy) rozszerzania, modyfikacji oraz tworzenia całkiem nowych kierunków przez szkoły przygotowujące do zawodu (Kwiatkowski, 2006, s. 20-22).

Zmiany w systemie kształcenia oraz szkolenia zawodowego w naszym kraju bezpośrednio związane są z przekształceniami ekonomicznymi, których głównym celem jest wzmocnienie mechanizmów gospodarki wolnorynkowej. Potrzebę reformowania systemu kształcenia zawodowego częstokroć wymuszają przemiany mające miejsce na lokalnym rynku pracy. Ponadto w wyniku reformy terytorialnej duża część decyzji została przesunięta z centralnego poziomu administracji państwowej na szczebel lokalny, czyli do samorządów. Ponadto zmiany zachodzące w polskim systemie kształcenia oraz szkolenia zawodowego są kontynuacją procesów dostosowywania do obowiązujących standardów Unii Europejskiej (Kwiatkowski, 2002, s. 269-273). Zakres, jak i tempo zmian zachodzących w sferze gospodarczo-społecznej często wymagają nowego spojrzenia na najważniejsze cele systemu kształcenia zawodowego. Bezsporny staje się fakt, iż znacząca dynamika procesów zachodzących w bliskim otoczeniu szkoły zawodowej wymusza niezbędne, szeroko zakrojone, kompleksowe działania. Szkoła powinna umożliwiać absolwentowi zdobycie kwalifikacji podstawowych dla danego zawodu, aby w pełni mógł odnaleźć się na danym rynku pracy i z kolei w czasie własnej pracy zawodowej móc kształtować się, rozwijać oraz doskonalić posiadane kwalifikacje zawodowe (Łozowiecka, 2008, s. 205-213).

2. PODSTAWY PRAWNE KSZTAŁCENIA ZAWODOWEGO OSÓB OSADZONYCH/WIĘŹNIÓW W POLSCE

Nauczanie osób osadzonych odbywa się głównie w specjalnie tworzonych, jak również odpowiednio wyposażonych szkołach, które funkcjonują przy zakładach karnych i aresztach śledczych. Są to szkoły, które działają zgodnie z obowiązującą ustawą o systemie oświaty oraz realizują te same programowe podstawy czy też programy nauczania, co szkoły działające poza murami więziennymi. W takiej szkole przywiezionej dyrektor zawsze, w porozumieniu z danym dyrektorem zakładu karnego, sporządza tzw. arkusz organizacji, na podstawie którego dokonywana jest rekrutacja osadzonych. Arkusz ten zawiera także organizację przedmiotowego nauczania i jest zatwierdzany na wszystkie semestry nauki przez Dyrektora Generalnego Służby Więziennej. Proces ten niewątpliwie umożliwia zainteresowanym osobom pozbawionym wolności realizację dalszego nauczania i zdobywania odpowiednich umiejętności zawodowych. Wpływa także pozytywnie na cały proces odpowiedniego przygotowania osoby nieprzystosowanej społecznie, skazanej, do życia na wolności. Ponadto na podstawie art. 134 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. poz. 557, z późn. zm.) Minister Sprawiedliwości rozporządzeniem z dnia 28 listopada 2016 r. w sprawie sposobu i trybu prowadzenia nauczania w zakładach karnych i aresztach śledczych wprowadził sposób i tryb nauczania skazanych i tymczasowo aresztowanych w celu umożliwienia im uzyskania wykształcenia zawodowego, a także zdobycia wiedzy ogólnej czy też kwalifikacji zawodowych w szkołach ponadpodstawowych (bądź ponadgimnazjalnych), jak również uzyskania umiejętności oraz kwalifikacji w formach pozaszkolnych (MS, 2016b).

Zgodnie ze wspomnianym już wcześniej rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości, do edukacji zawodowej w szkołach przywiezionych kwalifikuje się także osadzonych, którzy jeszcze nie ukończyli 18 lat, a na których nadal ciąży obowiązek szkolny według aktualnej ustawy o systemie oświaty. Ponadto kwalifikuje się również osoby osadzone na wniosek działu penitencjarnego danego zakładu karnego, które odbywają karę pozbawienia wolności w tzw. systemie programowanego oddziaływania, w którym dokładnie określono potrzebę nauczania. Komisja penitencjarna, funkcjonująca we wszystkich zakładach karnych, jak również aresztach śledczych, może zakwalifikować osobę osadzoną do nauczania, jeżeli wystąpiła ona z prośbą o podjęcie dalszej nauki lub też jej kontynuację w określonym rodzaju szkoły zawodowej. Kierując osobę osadzoną do nauczania, komisja penitencjarna bierze szczególnie pod uwagę motywacje i predyspozycje takiej osoby do nauki, udokumentowaną dotychczasową

edukację, z zaleceniami, które wynikają z indywidualnego programu oddziaływań, odpowiednim terminem warunkowego przedterminowego zwolnienia osoby osadzonej, a także koniecznością w danym zakładzie karnym zapewnienia porządku i bezpieczeństwa. Obecnie nauczanie osób pozbawionych wolności przy zakładach karnych czy też aresztach śledczych prowadzone jest głównie w szkołach, jak również zespołach szkół i centrach kształcenia ustawicznego. Natomiast w stosunku do osadzonych, którzy spełniają ogólne wymagania w oświacie publicznej oraz poprawnie zachowują się i w żaden sposób nie zagrażają porządkowi społecznemu, dyrektor zakładu karnego może wyrazić zgodę, w myśl art. 131 K.k.w. (1997), na dalsze pobieranie nauki w szkołach funkcjonujących poza obrębem danego zakładu karnego (MS, 2016b § 23).

Brak odpowiedniego wykształcenia, a także zawodu w dużej mierze całkowicie pozbawia osobę osadzoną możliwości zdobycia odpowiedniej pracy, jak również potrzebnych środków na utrzymanie własne i ewentualnie rodziny. Ta sytuacja w odniesieniu do konkretnej jednostki nabiera ponadto jeszcze innego wymiaru, a mianowicie ogranicza do minimum szansę na pomyślną readaptację społeczną osób osadzonych za murami zakładów penitencjarnych. Fakt ten był powodem przyjęcia w dniu 13 października 1989 roku w ramach Komitetu Ministrów Rady Europy dla wszystkich państw członkowskich istotnej Rekomendacji nr R(89)12 dotyczącej edukacji w więzieniu (RE, 1989). Zaleca się w niej, aby państwa członkowskie całkowicie przyjęły zasadę, iż wszystkie osoby osadzone w zakładach karnych będą miały nieskrępowany dostęp do ogólnej edukacji. Pod tym stwierdzeniem należy rozumieć nie tylko samą możliwość pobierania nauki, lecz także dostęp do odpowiedniego przygotowania zawodowego czy też zajęć kulturalno-oświatowych, sportu i wychowania fizycznego, edukacji społecznej lub biblioteki. Jednocześnie należy w tym przypadku dążyć do takiego stanu, aby proces edukacji osób pozbawionych wolności był zbliżony do edukacji dla osób, które pobierają naukę w szkołach publicznych.

Głównym celem edukacji w zakładach penitencjarnych powinien być rozwój osoby osadzonej, biorąc pod uwagę w szczególności aspekt społeczny, a ponadto ekonomiczny i kulturalny. W Rekomendacji (RE, 1989) przede wszystkim zwraca się uwagę na istotny udział personelu więziennego w realizacji edukacji osób osadzonych, który powinien w pełni wspierać i ułatwiać ich dalszą edukację, a ponadto zachęcać osoby pozbawione wolności do brania aktywnego udziału w różnych – organizowanych w zakładzie karnym – przedsięwzięciach edukacyjnych (RE, 1989).

W związku z istotnym znaczeniem pracy w polskim systemie penitencjarnym, a także nauczania w procesie kształtowania właściwych postaw społecznych

wśród osób osadzonych oraz konieczności odpowiedniego „wyposażenia” osób opuszczających zakład karny we właściwe wykształcenie i zawodowe kwalifikacje praca i nauczanie znajdują się pośród najważniejszych środków oddziaływań na osoby pozbawione wolności. Ponadto elementy te znalazły swoje odzwierciedlenie także w przepisach o randze ustawy. Kodeks karny wykonawczy, w którym zapisano, iż w oddziaływaniu na osoby osadzone, przy poszanowaniu ich praw, jak również wymaganiu wypełniania przez nich różnych obowiązków, uwzględnia się głównie pracę sprzyjającą zdobywaniu potrzebnych odpowiednich kwalifikacji zawodowych (K.k.w., 1997, art. 67, ust. 3).

Podobne zapisy można znaleźć także w aktach wykonawczych, np. w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 r. dotyczącym regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania ogólnej kary pozbawienia wolności. W rozdziale 8 tegoż rozporządzenia – odnoszącym się do środków oddziaływań na skazanych, a także kierowania osób osadzonych do systemów wykonywania kary, w § 40 wprowadzono zapis, iż do wszelkich środków oddziaływań na osoby skazane w szczególności należą praca, nauczanie, działalność społeczna, kulturalno-oświatowa i zajęcia sportowe, nagradzanie, jak i karanie dyscyplinarne (MS, 2016a).

3. MOŻLIWOŚCI KSZTAŁCENIA ZAWODOWEGO PRZEWIDZIANE DLA OSÓB OSADZONYCH/WIEŹNIÓW W POLSCE

Edukacja zawodowa jest jednym z istotnych oddziaływań resocjalizacyjnych na osoby osadzone (Pierzchała, 2011, s. 422-427; 2013; 2016) i polega zasadniczo w swej istocie na celowym i świadomym wpływie na te jednostki. Głównym celem tych oddziaływań w założeniu ma być przygotowanie osób osadzonych do pełnienia konstruktywnych ról społecznych w taki sposób, aby spełniali oni oczekiwania społeczeństwa (Wawrzyniak, 2004, s. 156). W odróżnieniu od szkół powszechnych, szkoły przywięzienne kładą w szczególności nacisk na funkcję resocjalizującą. Ponadto obowiązkiem nauczyciela w takich właśnie szkołach jest korygowanie i kompensowanie zaburzonych wcześniej postaw i struktur osobowości (Urban, Stanik, 2007, s. 263). W związku z powyższym przywięzienne szkoły zawodowe można traktować jako szkoły alternatywne, ponieważ taka szkoła z założenia jest placówką ukierunkowaną na wykonywanie innych niż w szkołach publicznych założeń teleologicznych, organizacyjnych, programowych i metodycznych (Kupisiewicz, 2010, s. 18).

Rozwój pedagoga, w szczególności resocjalizacyjnego, to inaczej odkrywanie własnej tożsamości zawodowej, jak również niejednokrotnie przewycięzanie kryzysów tożsamościowych. Pedagog to człowiek, który potrafi samodzielnie konstruować oryginalne, dostosowane do konkretnej sytuacji mikroklimaty wychowawcze, nie tylko operując wyuczoną skalą reakcji i uniwersalnych sposobów zachowania. Ponadto taki pedagog jest głównie zorientowany na własny rozwój osobowości, a także poszerzanie umiejętności dokonywania samowglądu i samodoskonalenia w obszarze wiedzy oraz działalności innowacyjno-twórczej (Szczepanik, 2011, s. 74-75).

Specyfika oddziaływań wychowawczych względem jednostek osadzonych uwarunkowana jest koniecznością pełnego uwzględnienia wieloaspektowości problematyki penitencjarnej na szczeblu jednostki resocjalizowanej oraz kryteriów (warunków), w jakich rozgrywa się proces wychowania. Tak rozumiane oddziaływania określają najważniejsze elementy pedagogiki penitencjarnej, która jest pojmowana jako dział pedagogiki resocjalizacyjnej. Nie jest nadzwyczajną sytuacją to, że w praktyce penitencjarnej duża liczba pracowników i funkcjonariuszy służby więziennej ma wyższe wykształcenie pedagogiczne właśnie z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej (Szczepanik, 2011, s. 68).

Liczną grupę osadzonych tworzą osoby, które same zgłaszają chęć udziału w organizowanych przez jednostki penitencjarne różnego rodzaju zawodowych kursach w ramach Programu Operacyjnego „Kapitał Ludzki”. Tak określona forma edukacji stanowi uzupełnienie pełnej oferty edukacyjnej przeznaczonej dla osób pozbawionych wolności, ciesząc się przy tym dużym zainteresowaniem. Szkolenie zawodowe skierowane jest głównie do takich osób, które nie mają żadnych umiejętności zawodowych, lub też do tych, które wymagają zawodowego przekwalifikowania. Szkolenia kursowe najczęściej są organizowane w porozumieniu z miejscowymi urzędami pracy, w celu odpowiedniego wyboru poszukiwanego zawodu na rynku pracy. Do najchętniej wybieranych przez tę grupę osób należy zaliczyć m.in. kursy zawodowe na malarza budowlanego, stolarza, kucharza, spawacza. Kursy jako szczególny rodzaj edukacji osób osadzonych cieszą się popularnością, gdyż trwają one zdecydowanie krócej w porównaniu z nauką w szkole. Ma to zasadnicze znaczenie głównie w przypadku osób osadzonych, które otrzymały krótkie wyroki. Kursy te kończą się uzyskaniem końcowego certyfikatu, który umożliwia podjęcie pracy osobie osadzonej w konkretnym zawodzie. W ocenie osadzonych szkolenia te dają wymierne korzyści, mają różnorodną formę, nie są monotonne. Skazani otrzymują w pierwszej kolejności określoną wiedzę z zakresu wcześniej wybranej przez siebie problematyki, a następnie mają możliwość doskonalenia własnych umiejętności poprzez praktyczną naukę zawodu. Po zakończeniu części teoretycznej oraz

praktycznej w planie takiego kursu przewiduje się również odpowiednie szkolenie aktywizujące do pracy w określonym zawodzie (Nicgorski, 2012, s. 22-26).

Niezależnie od powyższego wszystkie zakłady karne powinny umożliwiać dalsze nauczanie w zakresie ponadpodstawowym (ponadgimnazjalnym), jak również na kursach zawodowych. Ponadto pierwszeństwo w uzyskaniu możliwości objęcia takim nauczaniem w szkole ponadpodstawowej (ponadgimnazjalnej) oraz na kursach zawodowych mają osoby osadzone, które nie mają jeszcze wyuczonego zawodu bądź po odbyciu kary nie będą mogły go dalej wykonywać, a także tych, które nie ukończyły jeszcze 21. roku życia. Tego typu zawodowe szkolenie kursowe może być w całości lub częściowo odpłatne. Osobom osadzonym nie mającym wystarczających środków pieniężnych ustawodawca gwarantuje nieodpłatne udostępnienie niezbędnych podręczników, jak również pomocy naukowych. Więźniowi wywiązującemu się ze wszystkich obowiązków ucznia już po roku nauki można udzielić urlopu, jeżeli nie ma on żadnego prawa do takiego urlopu z tytułu wykonywanej pracy. Osoby osadzone mogą za zgodą dyrektora danego zakładu karnego uczyć się w szkołach funkcjonujących poza obrębem zakładu karnego, jeżeli tylko spełniają obowiązujące wymagania w oświacie publicznej, a także poprawnie zachowują się oraz w żaden sposób nie zagrażają porządkowi prawnemu. W przypadku, w którym dana osoba skazana spełnia wymienione warunki, dyrektor zakładu karnego może zezwolić jej ponadto na zdawanie egzaminów już poza zakładem karnym (Nicgorski, 2012, s. 22-26).

4. WARUNKI KSZTAŁCENIA ZAWODOWEGO PRZEWDZIANE DLA OSÓB OSADZONYCH/WIĘŹNIÓW W POLSCE

Jak podkreśla Dariusz Widelał, sama potrzeba prowadzenia nauczania więźniów wynika z kilku przesłanek, a mianowicie: po pierwsze – wiele osób osadzonych nie ma nawet wykształcenia podstawowego, a to zamyka im dalszą drogę do zdobycia odpowiedniego zawodu. Najczęściej ów fakt występuje wśród młodych skazanych oraz recydywistów. Po drugie – zdobycie wykształcenia zawsze daje duże szansę na dość skuteczną readaptację społeczną skazanych, a po trzecie – już sama taka nauka poprzez zapełnienie czasu osobom osadzonym zmniejsza dolegliwości kary (Widelał, 2008, s. 285).

Umożliwienie skazanym odbywania edukacji zawodowej w zakładach karnych oraz realizowanie różnego rodzaju kursów, szkoleń doskonalących, jako uzupełnienie szkolenia zawodowego, tworzy jeden z podstawowych, o ile nawet nie najważniejszy, element penitencjarnej pracy z osadzonymi. Należy bowiem

podkreślić, iż osoby pozbawione wolności pochodzą głównie z grup społecznych o niskim poziomie wykształcenia. Ponadto wśród osób osadzonych najliczniejszą grupą skazanych są jednostki mające jedynie podstawowe i zawodowe wykształcenie¹. Są to w większości osoby nieletnie (Widelak, 2008, s. 285).

Sieć szkół działających przy zakładach karnych jest rozmieszczona w poszczególnych okręgowych inspektoratach Służby Więziennej w taki sposób, aby zapewnić kształcenie wszystkim dostępnym kategoriom osadzonych, mogących przebywać właśnie w danym okręgu (Niegorski, 2012, s. 22-26).

Przeciętnie w każdym roku nauka w różnych formach szkolnych organizowana jest dla około 3500 osadzonych. Są oni poddawani oddziaływaniom dydaktyczno-wychowawczym, które stanowią jeden z bardziej skutecznych elementów pracy resocjalizacyjnej. Uczący się więźniowie stanowią około 4,5% wszystkich osób osadzonych w aresztach śledczych i zakładach karnych. W takiej formie kształcenia zawodowego skazanych duży nacisk kładzie się na jakość szkolenia praktycznego. Jego skuteczność jest weryfikowana podczas zewnętrznych egzaminów zawodowych, przeprowadzanych przez okręgowe komisje egzaminacyjne. Od kilku lat zewnętrzne egzaminy zawodowe potwierdzają dobre przygotowanie uczniów, którzy kończą naukę w szkołach przywiązanych (Pierzchała, 2018, s. 90-98).

Bezsporne staje się to, iż taka forma kształcenia osób osadzonych daje wiele korzyści. Oprócz rezultatów w postaci dużo lepszego wykształcenia, otrzymują przy tym kolejną szansę na normalne zaistnienie w społeczeństwie. Państwo daje osadzonemu stosowne narzędzia, dzięki którym będzie mógł odejść od dotychczasowego trybu swojego postępowania. Pomijając aspekt ekonomiczny, który jest również istotny, to dzięki kształceniu zawodowemu skazanych można sprawić, że dużo mniejsza ich liczba ponownie trafi do więzienia. Pozytywne efekty działalności edukacyjnej odczuwają wszyscy: bezpośrednio osadzeni, a także ich rodziny, społeczności lokalne, z jakich się wywodzą, czy też całe społeczeństwo oraz państwo jako instytucja (Bazos, 2004, s. 17-21).

---

¹ Kazimierz Pierzchała, prowadząc badania w 2005 roku, w dwóch zakładach karnych i dwóch aresztach śledczych, na grupie 385 więźniów, stwierdza, że: „[...] analiza informacji dotyczących uczestników badań wskazuje na dosyć niski poziom ich edukacji. W całej grupie najwyższy odsetek osób charakteryzuje się wykształceniem zawodowym – 43,6%, następnie podstawowym – 38,7% i średnim – 17,2%, jedynie 0,5% uczestników prowadzonych badań posiada ukończone studia” (Pierzchała, 2013, s. 181).

5. TRUDNOŚCI/BARIERY W KSZTAŁCENIU ZAWODOWYM OSÓB OSADZONYCH/WIĘŹNIÓW W POLSCE W EKSPERTYZACH NIK-U

Osoby skazane zazwyczaj mają niskie wykształcenie. Jakkolwiek w Polsce Służba Więzienna nadal nie obserwuje poważnego problemu analfabetyzmu, który jest bardziej zauważalny w Europie Zachodniej oraz w Stanach Zjednoczonych², to z pewnością można mówić o analfabetyzmie funkcjonalnym, czyli braku zrozumienia czytanych tekstów. Jest to ważny czynnik, który utrudnia zdobycie wykształcenia. Większość osób osadzonych ma wykształcenie podstawowe lub zawodowe, które często jest zdobyte właśnie podczas pobytu w więzieniu. Ponadto w więzieniach istnieje możliwość edukacji zawodowej w szkołach różnych typów (co ważne: w dyplomie nie ma żadnej adnotacji na temat ukończeniu szkoły w więzieniu), lecz część osadzonych niestety nie może z niej skorzystać (głównie ze względu na długość wyroku czy też możliwości intelektualne, wiek albo brak miejsc). Dlatego w ogólnych warunkach więziennych równie dobrze w tym przypadku sprawdzają się krótkie kursy zawodowe. Za takie kursy musiałaby jednak zapłacić sama Służba Więzienna, która nie dysponuje odpowiednimi środkami, więc głównie ze względów finansowych ich ilość w zakładach karnych jest mocno ograniczona. Najlepszym rozwiązaniem byłoby zaoferowanie ogólnych kursów zawodowych wszystkim chętnym więźniom, co dawałoby im dużo większą możliwość podjęcia pracy już po wyjściu z więzienia (Woźniakowska, 2006, s. 7).

Nie wszystkie osoby osadzone, które chcą się dalej uczyć, mogą to robić. Głównym powodem jest brak miejsc we wszystkich przywięziennych szkołach. Ci, którzy uczęszczają już na takie zajęcia, często uczą się w trudnych warunkach, np. pomieszczenia do nauki są duszne i ciasne. Szwankuje także wyposażenie w pomoce dydaktyczne, głównie służące do nauki zawodu. W czasie objętym kontrolą NIK odmówiono przyjęcia do wszystkich przywięziennych szkół 1341 chętnym kandydatom. Przyczyną tej odmowy był właśnie brak miejsc w takich szkołach. Ponadto również nieotwieranie nowych roczników (klas), pomimo dużej liczby chętnych, było kilkanaście lat wstecz rezultatem m.in. braku wolnych etatów dla nauczycieli więziennych szkół (NIK, 2010, s. 7-9).

---

² Analfabetyzm w Europie Środkowo-Wschodniej – 3,8%, w Ameryce Północnej i Europie Zachodniej – 1,4%, w Azji Środkowej – 0,4%. W Polsce w 1921 roku było 33,1% analfabetów, w 1931 roku wskaźnik ten zmniejszył się do 23,1%, po II wojnie światowej liczbę analfabetów szacowano na ok. 3 mln (7,8%). Jeszcze w 1960 roku powszechny spis ludności wykazał wśród osób powyżej 50. roku życia 645 tysięcy analfabetów całkowitych i 270 tysięcy półanalfabetów. W 1988 roku w Polsce wskaźnik analfabetyzmu wyniósł 2%, zmniejszając się 2003 do 0,2%; (*Encyklopedia PWN*).

Najwyższa Izba Kontroli skontrolowała zakłady karne, przy których działały szkoły publiczne. Kontrolerzy potwierdzili, że stan pomieszczeń, w których odbywały się zajęcia, utrudniał efektywne prowadzenie zajęć. Sale były bardzo niskie, pozbawione wentylacji, małe, a nawet wystąpiły przypadki, że powierzchnia, która przypada na jednego ucznia, była dużo mniejsza niż 1 m kw. NIK ma również zastrzeżenia do wyposażenia szkół w różne pomoce dydaktyczne. Wyposażenie do odpowiedniej nauki przedmiotów zawodowych w żaden sposób nie spełniało wymogów określonych w programowych podstawach w pięciu więzieniach. NIK zauważyła ponadto, że ogólny system planowania środków na szkolnictwo więzienne oraz sprawozdawczości budżetowej był nieprawidłowy. Efektem tego wydatki przeznaczone na funkcjonowanie szkół nie odzwierciedlały faktycznych kosztów oświatowej i wychowawczej działalności. Trudno także określić i dokładnie porównać, czy wydatki publiczne przeznaczone na szkoły, które działają przy zakładach karnych, zostały określone z zachowaniem zasady uzyskiwania tylko najlepszych efektów. Tymczasem ogólne koszty kształcenia, które są liczone wyłącznie na podstawie ogólnego wynagrodzenia nauczycieli, w tych placówkach były zróżnicowane (NIK, 2010, s. 7-9).

Kolejny problem polegał na tym, że osoby osadzone niejednokrotnie w ogóle nie funkcjonowały na danym rynku pracy (czasami mimo swojego dojrzałego wieku), a wielu z nich formalnie jeszcze nigdy nie pracowało lub miało długą, nierzadko kilkuletnią bądź kilkunastoletnią przerwę w zatrudnieniu. Ponadto przez ten czas rynek pracy znacznie się zmienił. Zmianie uległy technologie, materiały, jak również wymagania dotyczące umiejętności nawet wobec pracowników fizycznych (NIK, 2010, s. 11-13).

WNIOSKI KOŃCOWE

Z przeprowadzonej analizy wynika niezbicie, iż kształcenie zawodowe osób skazanych stanowi w polskim systemie penitencjarnym jeden z najważniejszych elementów pozytywnego wpływu na więźniów. Należy przy tym pamiętać, że duża liczba osadzonych ma tylko wykształcenie gimnazjalne. Wobec wszystkich więźniów podejmowane są przez Służbę Więzienną RP liczne działania, dające im szansę zdobycia właściwego wykształcenia oraz kwalifikacji zawodowych. Realizowane jest to głównie w szkołach funkcjonujących przy zakładach karnych na terenie całego kraju. Ponadto więziennictwo organizuje wiele kursów zawodowych, przeznaczonych dla osadzonych w więzieniu, które są często realizowane w ramach funduszy unijnych. Organizując kształcenie

osób skazanych należy pamiętać, aby nie szkodzić. Życie w więzieniu powinno odpowiadać pozytywnym aspektom życia na wolności, a do tego właśnie można zaliczyć kształcenie zawodowe. Praca i kształcenie to główne zajęcia, którym powinna poświęcać swój czas osoba pozbawiona wolności. Niestety, w aspekcie kształcenia można też natrafić na różne bariery, w tym m.in.: nieprzystosowane sale, brak pomocy dydaktycznych czy miejsc dla wszystkich chętnych. Realizacja prawa do kształcenia zawodowego bywa również niedoskonała. Ponadto analizując zagadnienie kształcenia więźniów, często można natrafić na brak odpowiednich funduszy przeznaczonych na ten cel. Należy jeszcze bardziej zwiększyć dostęp osób osadzonych do kształcenia zawodowego, jak również podnieść jakość tego kształcenia w zakładach karnych, głównie dzięki jego znacznym dostosowaniu do aktualnego rynku zatrudnienia. Podjęte działania powinny sprawić, że zarówno zdobywane przez osadzonych kompetencje, jak i kwalifikacje będą bardziej odpowiadały potrzebom rynku pracy.

Kolejnym ważnym elementem kierunku zmian w polskim systemie penitencjarnym powinno być stopniowe ograniczanie stosowania kary pozbawienia wolności i zastępowanie jej karami probacyjnymi, które odnoszą często dużo lepsze rezultaty (Bałandynowicz, 2011).

Podsumowując należy stwierdzić, iż system kształcenia zawodowego w obrębie szeroko pojętego więziennictwa wymaga wprowadzenia istotnych zmian i korekt. Uważam zatem, że każda osoba po wyjściu z zakładu karnego powinna mieć swoistego opiekuna (kuratora – zwłaszcza po odbyciu długiego wyroku), który zajmowałby się nią, np. przez okres pół roku, oraz doradzał i wspierał ją w zakresie znalezienia pracy. Natomiast podczas przebywania w zakładzie karnym warto byłoby zatrudnić doradców zawodowych, którzy pomagaliby/doradzaliby więźniom w wyborze – odpowiedniego do ich umiejętności – zawodu. Właściwie zorganizowane kształcenie zawodowe dopełnia potrzebę resocjalizacji każdego osadzonego. Poprzez naukę więźniowie mają możliwość obcowania z nieznaną im dotychczas wiedzą, co z kolei powinno się przełożyć na lepsze rozumienie świata i przyszłe, bardziej pozytywne w nim funkcjonowanie. Ponadto kształcenie zawodowe jest również elementem wychowania osób małoletnich. Kształcenie z pewnością sprawia, że zyskują one dzięki edukacji niezbędną im wiedzę do właściwego funkcjonowania w społeczeństwie, ze znalezieniem odpowiedniej pracy włącznie. Ponadto widzę potrzebę dodatkowego dofinansowania kształcenia zawodowego osób osadzonych poprzez skierowanie odpowiednich środków do przywięziennych szkół zawodowych na wyposażenie ich w niezbędne narzędzia do nauki, a także dla zapewnienia zwiększenia liczby miejsc w tych szkołach, tak aby wystarczyło ich dla wszystkich chętnych. Podobnie ważną zmianą w tym zakresie byłoby

stworzenie swoistego biura karier zawodowych, przeznaczonych dla osób osadzonych, które miałyby dla nich oferty pracy. Reasumując, aby kształcenie zawodowe osadzonych spełniało swoją funkcję, należy wdrożyć rozwiązania skuteczniejsze od tych, które są stosowane dzisiaj.

BIBLIOGRAFIA

WYDAWNICTWA ZWARTE, ARTYKUŁY

- BALANDYNOWICZ, A. (2011). *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- BAZOS, A. (2004). *Hausman Jessica, Correctional Education as a Crime Control Program*. Department of Policy Studies: UCLA School of Public Policy and Social Research.
- KUPISIEWICZ, Cz. (2010). *Szkoła alternatywna – definicje, rodzaje, ocena, perspektywy rozwoju*. W: Z. MEŁOSIK, B. ŚLIWERSKI (red.), *Edukacja alternatywna w XX wieku* (s. 17-26). Poznań–Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- KWIATKOWSKI, S.M. (2002). Globalne i lokalne cele edukacji zawodowej. W: A. KARPIŃSKA (red.), *Edukacja w dialogu i reformie* (s. 269-273). Białystok: Trans Humana.
- KWIATKOWSKI, S.M. (2006). *Kształcenie zawodowe – wyzwania, priorytety, standardy*. Warszawa: IBE.
- ŁOZOWIECKA, W. (2008). Uwarunkowania psychologiczno-pedagogiczne przygotowania do efektywnej pracy zawodowej. W: S.M. KWIATKOWSKI (red.), *Edukacja ustawiczna. Wymiar teoretyczny i praktyczny* (s. 205-212). Warszawa–Radom: IBE.
- NICGORSKI, M. (2012). *Realizacja przez Centralny Zarząd Służby Więziennej projektów w ramach Poddziałania 1.3.4. Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki w latach 2008-2011*. Warszawa: Centralny Zarząd Służby Więziennej.
- NIK (2010). *Raport Najwyższej Izby Kontroli. Funkcjonowanie szkół więziennych*. Warszawa: NIK.
- NOWACKI, T. (1968). Problematyka i metodologia badań kształcenia zawodowego. W: T. NOWACKI (red.), *Kształcenie zawodowe. Problematyka i przegląd badań*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Szkolnictwa Zawodowego.
- PIERZCHAŁA, K. (2011). Resocjalizacja więźniów poprzez pracę. Więźniowie na wałach przeciwpowodziowych. W: M. MARSZAŁEK, G. SOBOLEWSKI, T. KONOPKA, A. CYRAN (red.), *Bezpieczeństwo RP w wymiarze narodowym i międzynarodowym* (s. 422-427). Kielce: Szkoła Handlowa im. B. Markowskiego w Kielcach.
- PIERZCHAŁA, K. (2013). *Kapelan więzienny w procesie resocjalizacji penitencjarnej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- PIERZCHAŁA, K. (2016). *Destygmatyzacja przestępców w świetle Magisterium Kościoła oraz poglądów na resocjalizację*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- PIERZCHAŁA, K. (2018). Możliwości kształcenia ustawicznego służby więziennej oraz osadzonych. W: E. STOKOWSKA-ZAGDAN, J. FLANZ (red.), *Kształcenie ustawiczne. Wymiar interdyscyplinarny* (s. 90-98). Skierniewice: Wydawnictwo PWSZ.
- SZCZEPANIK, R. (2011). O potrzebie kształcenia (się) ustawicznego pedagogów resocjalizacyjnych. W: M. ZNAJMIECKA-SIKORA, B. KĘDZIERSKA, E. ROSZKO (red.), *Podstawy kształcenia*

ustawicznego od A do Z. Psychologiczne metody wspierania rozwoju osób dorosłych. Łódź: Wydawnictwo „Ego”.

URBAN, B., STANIK, J. M. (2007). *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna* (t. 1). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

WAWRZYŃSKI, L. (2004). *Resocjalizacja w warunkach zakładu karnego*. W: B. URBAN (red.), *Profilaktyka społeczna i resocjalizacja młodzieży*. Mysłówice: Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. kard. Augusta Hłonda.

WIDELAK, D. (2008). *Kształcenie osadzonych w polskiej praktyce penitencjarnej*. W: Z. JASIŃSKI, A. KUREK, D. WIDELAK (red.), *W dziewięćdziesięciolecie polskiego więziennictwa. Księga jubileuszowa*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

WOŹNIAKOWSKA, D. (2006). *Wykształcenie i umiejętności zawodowe skazanych. Skazani i byli skazani na rynku pracy – ocena problemu z punktu widzenia organizacji pozarządowych*. Warszawa: Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności.

AKTY PRAWNE

K.k.w. (1997). *Kodeks Karny Wykonawczy z dnia 6 czerwca 1997 r.* (Dz. U. nr 90, poz. 557 z późn. zm.).

MEN (2016). *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 czerwca 2016 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół* (Dz. U. 2016, poz. 895).

MEN (2017). *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 13 marca 2017 r. w sprawie klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego* (Dz. U. 2017, poz. 622).

MS (2016a). *Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności* (Dz. U. 2016, poz. 2231).

MS (2016b). *Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 listopada 2016 r. w sprawie sposobu i trybu prowadzenia nauczania w zakładach karnych i aresztach śledczych* (Dz. U. 2016, poz. 2004).

RE (1989). *Rada Europy – Rekomendacja nr R (89) 12 – Komitetu Ministrów dla Państw Członkowskich – Dotycząca Edukacji w Więzieniu* (przyjęta przez Komitet Ministrów 13 października 1989 r. w czasie 429. spotkania wiceministrów).

NETOGRAFIA

Encyklopedia PWN (2018). *Analfabetyzm*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/analfabetyzm;3869021.html> [dostęp: 01.03.2018].

UWARUNKOWANIA I TRUDNOŚCI KSZTAŁCENIA ZAWODOWEGO WIĘZNIÓW W POLSCE

Streszczenie

Niniejszy artykuł dotyczy uwarunkowań i trudności kształcenia zawodowego osób osadzonych/więźniów w Polsce. Skoncentrowano się na takich kwestiach, jak uwarunkowania

kształcenia zawodowego, podstawy prawne kształcenia zawodowego więźniów, możliwości kształcenia zawodowego przewidziane dla więźniów, a także warunki kształcenia zawodowego przewidziane dla więźniów oraz trudności w kształceniu zawodowym więźniów. Kształcenie zawodowe osób osadzonych jest w Polsce niezwykle ważną kwestią, dotyczącą zagadnienia ogólnego kształcenia zawodowego. Wsparcie w pozytywnej readaptacji zawodowej osób osadzonych to istotny temat, który skłania do dyskusji społecznej, czy na pewno w tym zakresie nie ma żadnych trudności, na które mogą natrafić więźniowie. Wszystkie organizacje, które świadczą pomoc w kwestii osób wykluczonych społecznie (także tych zagrożonych), czyli również osób osadzonych, wykonują wiele zadań, które mają na celu wsparcie tych osób w odniesieniu sukcesu w obszarze zawodowym. Cały ogólny system pomocy więźniom tworzą: kuratorzy, Służba Więzienna, różne instytucje pomocy społecznej.

Słowa kluczowe: kształcenie zawodowe; uwarunkowania kształcenia zawodowego; trudności kształcenia zawodowego; więźniowie.

CONDITIONS AND DIFFICULTIES OF VOCATIONAL TRAINING FOR PRISONERS IN POLAND

Summary

This article concerns the conditions and difficulties of vocational training of prisoners / prisoners in Poland. The purpose of this article is to determine the conditions for vocational training of prisoners in Poland. The article focuses on such issues as determinants of vocational education in Poland, legal bases for vocational training of prisoners in Poland, vocational training opportunities provided for prisoners in Poland, as well as vocational training conditions provided for prisoners in Poland and difficulties in vocational training for prisoners in Poland. The vocational training of prisoners in Poland is an extremely important issue regarding the issue of general vocational education. Support in positive professional re-adaptation of inmates is a very important topic that encourages social discussion, and certainly there are no difficulties that prisoners may encounter in this area. All organizations that provide assistance in the field of socially excluded people, as well as those at risk, including those detained, perform all tasks that are aimed at supporting such people in terms of success in the professional area. The entire general aid system for prisoners is created in particular by probation officers, the Prison Service or various social welfare institutions.

Key words: vocational education; determinants of vocational education; difficulties in vocational education; prisoners and prisoners.